Registered in Germany **Europa Revue Journal**
ISSN: 1862-6564 **Vol. 6 No. 6 (2026) Published June 16, 2026**

DEVELOPMENT OF INTERNATIONAL LEGAL STANDARDS ON JUVENILE JUSTICE

Maxammadxonov Shohjaxon Baxromjon o'g'li

Toshkent state university of law

Abstract

This article analyses the formation and development of international legal standards on juvenile justice. The study examines the United Nations Convention on the Rights of the Child, General Comments No. 10 and No. 24 of the UN Committee on the Rights of the Child, as well as key international instruments such as the Beijing Rules, Tokyo Rules, and Riyadh Guidelines. The development of juvenile justice based on restorative justice approaches and mediation principles is considered. The juvenile justice reforms of Uzbekistan are evaluated from the perspective of international standards, with special attention given to the potential of the mahalla institution as a culturally grounded foundation for a national restorative mediation model.

Keywords: juvenile justice, international standards, children's rights, restorative justice, mediation, Uzbekistan, Beijing Rules, UN Convention on the Rights of the Child.

YUVENAL YUSTITSIYAGA DOIR XALQARO-HUQUQIY STANDARTLAR RIVOJLANISHI

Maxammadxonov Shohjaxon Baxromjon o'g'li

Toshkent davlat yuridik universtiteti

Annotatsiya

Ushbu maqolada yuvenal yustitsiyaga oid xalqaro-huquqiy standartlarning shakllanishi va rivojlanishi tahlil etiladi. Maqolada BMT Bola huquqlari to'g'risidagi konventsiyasi, BMT Bola huquqlari qo'mitasining № 10 va № 24 Umumiy izohlari, shuningdek, «Pekin qoidalari», «Tokio qoidalari» va «Rijod yo'riqnomalari» kabi xalqaro hujjatlar o'rganiladi. Yuvenal yustitsiyaning restavrativ yondashuv va mediatsiya tamoyillari asosida rivojlanishi ko'rib chiqiladi. O'zbekistonning yuvenal yustitsiya sohasidagi islohotlari xalqaro standartlar nuqtai nazaridan baholanadi;

mahalla institutining milliy restavrativ mediatsiya modeli uchun madaniy zamin sifatidagi salohiyatiga alohida e'tibor qaratiladi.

Kalit so'zlar: yuvenal yustitsiya, xalqaro standartlar, bola huquqlari, restavrativ yustitsiya, mediatsiya, O'zbekiston, Pekin qoidalari, BMT Bola huquqlari to'g'risidagi konventsiya.

1. KIRISH

Bolalar va o'smirlar tomonidan sodir etiladigan huquqbuzarliklar muammosi barcha davlatlar uchun dolzarb ijtimoiy-huquqiy masala hisoblanadi. Yuvenal yustitsiya — voyaga etmaganlar tomonidan sodir etilgan jinoyatlarga oid ishlarni ko'rib chiquvchi maxsus sud va huquq tizimi bo'lib, u oddiy jinoiy yustitsiyadan tub jihatdan farq qiladi. Ushbu tizimning asosiy maqsadi jazolash emas, balki bolani ijtimoiy hayotga qaytarish, uning huquqlari va manfaatlarini himoya qilishdan iborat.

XX asrning ikkinchi yarmidan boshlab xalqaro hamjamiyat voyaga etmaganlar huquqlari va ularga nisbatan adolatli muomala standartlarini ishlab chiqishga alohida e'tibor qarata boshladi. Bu jarayon 1989-yilda BMT Bola huquqlari to'g'risidagi konventsiyasining (BHTK) qabul qilinishi bilan o'zining yuqori cho'qqisiga chiqdi. Mazkur maqolada xalqaro yuvenal yustitsiya standartlarining rivojlanish bosqichlari, ularning asosiy tamoyillari va O'zbekistondagi tatbiq etilish holati o'rganiladi.

2. XALQARO-HUQUQIY STANDARTLARNING SHAKLLANISH BOSQICHLARI

Yuvenal yustitsiyaga oid xalqaro-huquqiy standartlarning rivojlanishini uch asosiy bosqichga ajratish mumkin. Birinchi bosqich (1924–1959) — dastlabki xalqaro e'tirof etish davri bo'lib, bu davrda 1924-yildagi Jeneva Bola huquqlari deklaratsiyasi va 1959-yildagi BMT Bola huquqlari deklaratsiyasi qabul qilindi. Ushbu hujjatlar yuridik jihatdan majburiy kuchga ega bo'lmasa ham, bolalarning alohida huquqiy maqomga ega ekanligini tan olishda muhim ahamiyat kasb etdi.

Ikkinchi bosqich (1980–1990) — maxsus standartlar ishlab chiqilishi davri sifatida tavsiflanadi. 1985-yilda BMT tomonidan «Voyaga etmaganlar yustitsiyasini amalga oshirishga oid minimum standart qoidalar» — «Pekin qoidalari» qabul qilindi. Bu hujjat yuvenal yustitsiya tizimining asosiy tamoyillarini belgilab, bolaning eng

yaxshi manfaatlarini ustuvor qo'ydi. 1989-yilda esa BMT Bola huquqlari to'g'risidagi konventsiya qabul qilindi — bu hujjat hozirgi kunda dunyo tarixi bo'yicha eng ko'p ratifikatsiya qilingan xalqaro shartnoma hisoblanadi.

Uchinchi bosqich (1990-yildan hozirgi kungacha) — standartlarning kengayishi va chuqurlashishi davridir. 1990-yilda «Rijod yo'riqnomalari», «Gavana qoidalari» va «Tokio qoidalari» qabul qilindi. Bu hujjatlar oldini olish, ozodlikdan mahrum etish va sudga muqobil choralar sohalaridagi xalqaro standartlarni yanada boyitdi.

3. BMT BOLA HUQUQLARI QO'MITASINING UMUMIY IZOHLARI

BMT Bola huquqlari qo'mitasi BHTK ning 37 va 40-moddalarini talqin qilish maqsadida 2007-yilda № 10 «Yuvenal yustitsiyaga doir bola huquqlari» nomli Umumiy izohni qabul qildi. Ushbu hujjat yuvenal yustitsiya tizimiga qo'yiladigan minimul talablarni belgilaydigan eng muhim me'yoriy axborot manbai hisoblanadi. Qo'mita № 10 izohi orqali javobgarlik yoshi masalasi (kamida 12 yosh), sudga muqobil protseduralar, ozodlikdan mahrum etish choralarining cheklanishi va bolaning sud jarayonidagi ishtirok huquqi kabi masalalar bo'yicha aniq yo'riqnomalar berdi.

2019-yilda qabul qilingan № 24 «Bolalar yustitsiya tizimidagi bola huquqlari» nomli Umumiy izoh esa № 10 izohni yangiladi va kengaytirdi. Ushbu yangi hujjatda restavrativ yustitsiya yondashuvlari, gender va madaniy jihatlar, nogironligi bo'lgan bolalar huquqlari, shuningdek, raqamli texnologiyalar kontekstidagi yangi muammolar o'z aksini topdi. № 24 Umumiy izoh davlatlardan voyaga etmaganlar uchun alohida, ixtisoslashgan yustitsiya tizimi yaratishni talab etadi.

4. RESTAVRATIV YUSTITSIYA VA MEDIATSIYA: ZAMONAVIY YONDASHUV

Zamonaviy xalqaro standartlarning asosiy yo'nalishlaridan biri sudga muqobil hal etish mexanizmlarini kengaytirishdir. Restavrativ yustitsiya tamoyiliga ko'ra, jinoyat nafaqat qonunni buzish, balki birinchi navbatda insonlar o'rtasidagi ziddiyat va zarar ko'rsatish hisoblanadi. Shunga ko'ra, jabrlanuvchining ehtiyojlari, jinoyatchi mas'uliyati va jamoaviy yarashish markaziy o'rinni egallaydi.

Xalqaro amaliyotda Yangi Zelandiyaning oilaviy konferentsiya modeli, Norvegiyaning mediatsiya dasturi va Germaniyaning «Jabrlanuvchi-jinoyatchi

yarashuvi» dasturi keng e'tirof etilgan. Ushbu modellarning umumiy jihati shundaki, ular bolani jinoiy javobgarlikdan butunlay ozod qilmaydi, balki uning jamiyatda o'z o'rnini topishiga ko'maklashadi. BHTK ning 40(3)-moddasi ham davlatlarni sudga muqobil mexanizmlar joriy etishga undaydi.

5. O'ZBEKISTON YUVENAL YUSTITSIYA TIZIMI: XALQARO STANDARTLAR NUQTAI NAZARIDAN TAHLIL

O'zbekiston 1994-yilda BMT Bola huquqlari to'g'risidagi konventsiyasini ratifikatsiya qilib, xalqaro standartlarni milliy huquqqa tatbiq etish majburiyatini oldi. So'nggi yillarda mamlakatda voyaga etmaganlar yustitsiyasi sohasida bir qator muhim islohotlar amalga oshirildi. Xususan, 2019-yilda «Voyaga etmaganlar o'rtasida huquqbuzarliklarning profilaktikasi to'g'risida» yangi qonun qabul qilindi, voyaga etmagan shaxslar ishlarini ko'rib chiquvchi ixtisoslashgan sudlar faoliyati kengaytirildi.

Shu bilan birga, O'zbekistonning yuvenal yustitsiya tizimi hali ham bir qator muammolarga duch kelmoqda. Birinchidan, restavrativ yustitsiya va mediatsiya mexanizmlari to'liq institutsionallashtirilib, huquqiy asosga ega qilinmagan. Ikkinchidan, mahalla instituti yuvenal yustitsiya tizimiga rasmiy ravishda integratsiya etilmagan, garchi u an'anaviy ravishda nizolarni hal qilishda muhim rol o'ynasa-da. Uchinchidan, ozodlikdan mahrum etish muassasalarida bolalarga muomala qilishning xalqaro standartlarga muvofiqligi masalasi ham takomillashtirish talab qiladi.

Mahalla instituti O'zbekistonga xos noyob ijtimoiy tuzilma bo'lib, yuvenal yustitsiya tizimining madaniy jihatdan maqbul asosini tashkil etishi mumkin. An'anaviy mahalla qurilmasi doirasida vositachilik va yarashish an'analari azaldan mavjud bo'lgan. Ushbu institutni xalqaro restavrativ yustitsiya modellariga muvofiq rasmiy mediatsiya tizimiga aylantirish O'zbekiston uchun o'ziga xos milliy yuvenal yustitsiya modelini yaratish imkonini beradi.

6. XULOSA

Yuvenal yustitsiyaga oid xalqaro-huquqiy standartlar XX asrning ikkinchi yarmidan boshlab tizimli ravishda rivojlanib kelmoqda. «Pekin qoidalari», BHTK, «Rijod yo'riqnomalari» va BMT Qo'mitasining Umumiy izohlari (№ 10 va № 24) ushbu sohaning asosiy normativ negizini tashkil etadi. Zamonaviy xalqaro tendentsiya

sudga muqobil mexanizmlar, restavrativ yustitsiya va mediatsiya amaliyotlarini kengaytirishga yo'naltirilgan.

O'zbekiston yuvenal yustitsiya sohasida sezilarli islohotlar amalga oshirgan bo'lsa-da, xalqaro standartlarga to'liq muvofiqlik uchun qo'shimcha institutsional va qonunchilik islohotlari talab etiladi. Mediatsiya mexanizmlarini huquqiy asosga qo'yish, mahalla institutini yuvenal yustitsiya tizimiga rasmiy ravishda jalb qilish va ixtisoslashgan yuvenal sud tizimini mustahkamlash ustuvor vazifalar hisoblanadi. Xalqaro standartlar bilan milliy an'analarning uyg'un sintezi O'zbekiston uchun eng maqbul va samarali yo'l bo'lishi mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. BMT Bola huquqlari to'g'risidagi konventsiya, 1989-yil 20-noyabr. BMT Shartnomalar to'plami, 1577-son.
2. BMT Bola huquqlari qo'mitasi. Umumiy izoh № 10: Yuvenal yustitsiyaga doir bola huquqlari. CRC/C/GC/10. 2007.
3. BMT Bola huquqlari qo'mitasi. Umumiy izoh № 24: Bolalar yustitsiya tizimidagi bola huquqlari. CRC/C/GC/24. 2019.
4. Voyaga etmaganlar yustitsiyasini amalga oshirishga oid minimum standart qoidalar («Pekin qoidalari»). BMT GA Rezolyutsiyasi 40/33, 1985.
5. Voyaga etmaganlar jinoyatchiligining oldini olishga oid BMT yo'riqnomalari («Rijod yo'riqnomalari»). BMT GA Rezolyutsiyasi 45/112, 1990.
6. Sudga muqobil choralarning minimum standart qoidalari («Tokio qoidalari»). BMT GA Rezolyutsiyasi 45/110, 1990.
7. O'zbekiston Respublikasining «Voyaga etmaganlar o'rtasida huquqbuzarliklarning profilaktikasi to'g'risida»gi Qonuni. 2019-yil 14-may.
8. Dignan, J. (2005). Understanding Victims and Restorative Justice. Open University Press.
9. Muncie, J. (2008). The 'punitive turn' in juvenile justice. Youth Justice, 8(2), 107–121.
10. Shelton, D. (2006). Normative hierarchy in international law. American Journal of International Law, 100(2), 291–323.